

Karadâvi'nin "Azınlıklar Fıkhı" Kavramsallaştırması: Teori ve Tatbikat

Fatih OKUMUŞ¹

ÖZ

Müslümanların batı ülkelerinde yoğun olarak yaşamaya başlamaları, müstakil bir "diaspora" teşkil ederek cami ve İslam okulu gibi kendi müesseselerini kurmaları, tarihte bu ölçekte benzeri olmayan yeni bir durumdur. Zaman ve zemine göre fetvanın değişebileceği anlayışının bir tezahürü olarak yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren "azınlıklar fıkhı" (fikhu'l-ekalliyat) kavramı ortaya atılmıştır. Katar Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nin kurucu dekanı, el-Cezire televizyon kanalının etkili hatibi Mısırlı alim Yusuf el-Karadavi (v. 2022) bu kavramı ilk ortaya atanlardandır. Bu makale Karadavi'nin özellikle "Fî fikhi'l-ekalliyât el-muslima"(Müslüman azınlıklar fıkhı) kitabında tanımladığı, temellendirdiği ve örneklendirdiği şekliyle "Müslüman azınlıklar fıkhı" kavramını incelemekte olup, bu kavrama yüklediği anlam, önerdiği ve uyguladığı metodoloji ile sınırlı tutulmuştur. "Azınlıklar fıkhı" kavramsallaştırmasına dair tartışma ve eleştirilere yer verilmemiştir. Makale bu yöntemleri Karadavi'nin meselelere getirdiği çözüm ve fetvaları üzerinden analiz etmektedir.

Anahtar kelimeler: İslam Hukuku, Fikhu'l-ekalliyat, Azınlıklar fıkhı, Karadavi, Zaruret, teysir, fetva, içtihat, mühtedi kadının evliliği

Qaradawi's The Concept of "Fiqh for Muslim Minorities": Theory and Practice

ABSTRACT

The emergence of Muslims living extensively in western nations, creating an autonomous "diaspora," and establishing their own institutions like mosques and Islamic schools is an unprecedented occurrence in history. Acknowledging the adaptability of fatwas to diverse contexts, the concept of "Fiqh of Muslim minorities" (fiqh al-aqalliyat) emerged in the late twentieth century. Pioneering this idea was Yusuf al-Qaradawi (d. 2022), an Egyptian scholar and the inaugural dean of the Faculty of Sharia at Qatar University and a prominent speaker on Al-Jazeera television. This article delves into his concept of "Fiqh of Muslim minorities" (fiqh al-aqalliyat) outlined in his book of the same name. Discussions and criticisms regarding the conceptualization of "minorities fiqh" are not included. The article analyzes these methods through Qaradawi's solutions to the issues and his fatwas.

Keywords: Islamic Jurisprudence, Islamic Law, fiqh of Muslim minorities, Al-Qaradawi, Darurah (necessity), fatwa, ijihad

¹Dr. Öğretim Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, fatihokumus@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-0148-2905

Giriş

“Doğrudan doğruya Kur’ân’dan alıp ilhamı

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm’ı”

Mehmed Akif Ersoy

Fıkıh ilmindeki kavâid-i külliyyedendir: “Ezmânın teğayyürü ile ahkâmın teğayyürü inkâr olunamaz”² İslam hukukundaki ahkâmın değişmesi, Hanefî fakihlerinin Ebu Hanife (rh) ile imameyn arasındaki ihtilaflar için genellikle tercih ettikleri tabirle “zamanın ve ihtiyacın değişmesi sebebiyledir yoksa usul ve yaklaşım farkı değildir.”

Zamanın değişmesiyle usul ve makâsıd değişmemiş, belki aynı vasıtaya ulaştıracak araçlar değişmiştir. Bu itibarla fıkıhtaki yeni içtihatlar *mutatis mutandis*³ çerçevesindeki uyarlamalar ve güncellemeler olarak görülmelidir.

Müslümanların sistemi kurdukları, yürütüp yönettikleri bir toplumdaki hak ve ödevleriyle kurulu bir düzende tâbi, misafir veya azınlık olarak yaşadıkları bir toplumdaki durumlarının farklılık arz etmesi tabiidir.⁴ Haliyle cüz’iyâta ve fetvaya taalluk eden meselelerin çözümünde nüansların bulunması anlaşılabilir.

Yusuf el-Karadâvî yirminci asrın son çeyreğinden itibaren devamlılık arz eden yeni bir vakıa olarak batıda yerleşik Müslüman göçmenlerin günlük hayatta karşılaştıkları soru ve sorunların çözümüne yönelik bir fıkıh branşı olarak “azınlıklar fıkıhı” kavramını öne sürmüştür. Müellif bu konuda ilklerdendir.

Kavram Taha Cabir el-Alwani (v. 2016) tarafından Towards a Fiqh for Muslim Minorities⁵ adlı risalede tanımlandı ve sınırlandırıldı. Söz konusu eser Alwani’nin vefatına değin başkanlığını yürüttüğü International Institute for Islamic Thought (IIIT)⁶, tarafından Arapça ve İngilizce neşredildi.

² Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)* (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1982), 22.

³ Gerekli değişikliklerin yapılması, değiştirilmesi gerekenlerin değiştirilmesi manasını ifade eden Latince kökenli hukuk ve ekonomi terimi.

⁴ Bugün Avrupa’daki Müslümanların nüfusa oranı yüzde 5 veya daha üzerinde tahmin edilmektedir. Almanya’da 5, Fransa’da 6 milyon Müslüman yaşamaktadır ve bu oranın 2050’ye değin iki kat artacağı tahmin edilmektedir. Kadir Canatan (ed.), *Avrupa’da İslam Politikaları: İslam’ın Tanınması ve Kurumsal Temsili* (İstanbul, 2021), 12.

⁵ Taha Jaber Alwani - A. A. Shamis, *Towards a fiqh for minorities : some basic reflections* (Richmond, Surrey, UK ; Herndon, VA: The International Institute of Islamic Thought, 2010).

⁶ Uluslararası İslam Düşüncesi Enstitüsü Birleşik Devletler Virginia’daki bir araştırma kurumudur. İsmail el-Faruki ve Enver İbrahim tarafından 1981 yılında tesis edilen kurum Kuzey Amerika Müslümanları için entelektüel bir referans noktası olmasının yanında İslam dünyasına da ilham vermiştir. Malezya’da kurulan Uluslararası İslam Üniversitesi, IIIT’nin kurucularından Faruki’nin ortaya attığı “bilginin İslamlaştırılması” tezinin sahaya aktarılma tecrübesidir. IIIT’nin Mısır ve Türkiye başta olmak üzere Balkanlardan Ortadoğu ve Asya-Pasifik’e uzanan geniş bir alanda fikri etkilerini izlemek mümkündür.

Bizim tespitimize göre Karadavi Hoca'nın azınlıklar fikhına dair meseleleri çözerken istinat ettiği temel prensip "kolaylaştırma ve zorluğu giderme"dir (*teysîr ve ref'ul-haraç*). Karadâvî'nin bu neticeye ulaşmak için başvurduğu yöntem ise beş maddede özetlenebilir.:

1. Bir mezhep içerisinde kolaylığı tercih etmek, zorluktan kaçınmak,
2. Müfti veya müsteftinin mezhebinde bulunmayan ruhsat veya kolaylığı diğer bir mezhepten almak,
3. Gerekğinde sahabe mezheplerine, yani mezheplerin teşekkülünden önceki döneme başvurmak,
4. Fetvada umumi veya hususi maslahatı gözetmek,
5. Medeniyet ve siyaset (İslami hareket) perspektifinden fetva vermek.

Çalışmamız Karadâvî Hoca'nın kısa bir ilmî sergüzeştinin ardından azınlıklar fikhının esasları olarak zikrettiği dokuz prensibin özetiyle açılmaktadır. Bilahare uygulama örneklerine geçilerek tespit ettiğimiz beş maddelik yöntemin fetvanın teşekkülüne nasıl yansdığı gösterilmektedir.

Birinci örnek mesele: Kuzey ülkelerinde dönemsel olarak akşam ve yatsı namazlarının cem' edilmesi.

İkinci örnek mesele: Evliyen ihtida eden kadının gayrimüslim kocasıyla evliliğinin devamı.

Seçilen örneklerden birincisi ibadetler fikhı, ikincisi muamelât kapsamındaki aile fikhı sahalarına ait konulardır. Her iki örneğin ortak noktası gayrimüslim ülkelerde azınlık statüsünde yaşayan Müslümanlara ilişkin olmalarıdır.

Birinci mesele doğrudan doğruya coğrafya ile ilgilidir. Kuzey ülkelerinde bazı mevsimlerde yatsı namazının vakti ya hiç oluşmamakta veya çok geç teşekkül etmektedir. Bu mesele geleneksel İslam ülkelerinde coğrafi şartlar nedeniyle bulunmayan ve karşılaşılmayan bir meseledir.

İkinci mesele mühtedi Müslümanlara ilişkindir. Geleneksel ve tarihi İslam toplumlarında benzer bir şekilde ihtida eden kadının durumu bazı yönlerden farklılık arz etmektedir. Müslümanların aktör ve kurucu oldukları toplumlarla azınlık oldukları toplumdaki statüleri, mesela boşanma ile alakalı aldıkları kararların psikolojik, sosyolojik, hukuki ve ekonomik etkileri farklı olacaktır.

Yusuf El-Karadâvî'nin İlmî Hayatı

Yusuf el-Karadâvî'nin 96 yıllık dünya yolculuğu 1926 yılında Mısır'da başladı. Hasan el-Benna (v. 1949) tarafından 1928'de İsmailiye'de kurulan Müslüman Kardeşler Teşkilatı'na (İhvan) katıldı. Muhammed el-Gazzali'den (v. 1996) etkilendi.

Katar Şeriat Fakültesi'nin kurucu dekanı. Aynı ülkeden yayın yapan el-Cezire televizyonunda yüksek reyting alan programlar yaptı. Özellikle "Şeriat ve Hayat" adlı fikhî, özellikle fetva ağırlıklı programı popüler oldu.

Karadavi Hoca genellikle ilmi toplantılara katılmak veya konferans vermek üzere Arap ülkelerine, Avrupa ve Türkiye'ye sıkça seyahat etmekteydi.⁷

⁷ Birleşik Devletler'e girişi yasaklanmıştı. Kendi ülkesi Mısır'a da çeşitli akademik etkinliklere katılmak için sıkça gelirdi. Ezher Üniversitesi'nde okuduğum 1988-1992 yılları arasında Karadavi Hoca'nın Hicret konulu bir konferansını dinledim. Orada söylediği birçok cümle halen hatırımdadır.

Arap isyanlarının patlak verdiği 2011 yılında diktatörlük rejimi yıkılıp devrim başarılı olunca Yusuf el-Karadavi Tahrir Meydanı'nda tarihi bir hutbe okudu. "Ya Eyyühennas!" (Ey insanlar!) hitabıyla başladığı hutbesini sadece Müslümanlar değil çok sayıda Hristiyan da dinliyordu.⁸

3 Temmuz 2013'te Mısır'da karşı devrimin seçilmiş cumhurbaşkanını askeri müdahale ile devirmesinden sonra ülke yeniden askeri vesayet rejimine döndü. Yeni dönemde Karadavi'nin ülkesine girişi yasaklandı.

Karadavi Hoca Müslüman Kardeşler'in "davetçiyiz kadı değil" anlayışı ve Muhammed el-Gazzali'nin muvaffakiyetle temsil ettiği kolaylaştırıcı ve davet edici üslubunu başarıyla devam ettirdi.

Doktora tezini "Fıkhu'z-Zekât"⁹ isimli iki ciltlik bir eser olarak yayımlayan Karadavi velûd bir yazardır. Fıkhu'nun hemen her dalında eser verdiği gibi, öteki toplumların içinde yaşayan Müslümanların dini hayatını konu edinen bu yeni sahanın da ilk müelliflerindedir.

Karadâvî'ye Göre Azınlıklar Fıkhu'nun Esasları

İmam Şafii'nin (v. 204/ 820) vefatından altı yıl önce Irak'tan Mısır'a intikal ettikten sonra kendi mezhebindeki bazı fetvalarını değiştirerek "el-mezhebu'l-cedîd" diye anılan yeni mezhebini tesis ettiği malumdur.¹⁰

Yusuf el-Karadâvî, 54 yıllık yaşamı içinde Şafii'nin kendi fetvalarını mekân değişince değiştirmesini, aynı şekilde Ebu Hanife'nin (rh) talebelerinin onun vefatından sonraki 30 yıl içinde zamanın değişmesi sebebiyle fetvalarında güncellemeye gitmesini örnek göstererek zaman ve mekâna göre fetvaların değişmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.¹¹

Eserinin girişinde İslam toplumunun sadece fıkıhla hayatta kalamayacağını, ruhani, batınî, imanî ve ahlakî temellere ihtiyaç bulunduğunu, bunun ise dünya ilimlerinden olan fıkıh ile değil tasavvuf veya "fikh-ı ekber" ile olacağına işaret eden müellif Müslüman azınlıkların hem İslam ümmetinin hem de içinde yaşadıkları toplumun eşit ve tam üyesi olduklarına dikkati çeker.¹² Müellife göre azınlıklar fıkhu'nun birinci amacı Müslüman azınlıkların fert ve cemaat olarak İslamî hayatlarını ne dinleri ne de dünyevi işleri yönünden sıkıntıya düşmeksizin buldukları ortamda kolayca yaşamalarıdır. Azınlıklar fıkhu genel fıkıh ilmi içinde hususi bir dal olduğu gibi kaynakları da tamamen aynı kaynaklardır.

⁸ Tahrir Meydanı'ndaki gösteriler sırasında Hristiyanlar, namaz kılan Müslümanların başında nöbet tutarak onları koruyorlardı. Karadâvî hutbesine şöyle başlamıştı: "Hatiplerin âdetidir, ey Müslümanlar diye söze başlarlar, ben ey Müslümanlar ve ey Kıptiler, ey bütün Mısırlılar diye söze başlıyorum." Fatih Okumuş, *İslami hareketin iktidar deneyimi: Tunus ve Mısır* (İstanbul: İlimyurdu Yayıncılık Mana Yayınları, 2015), 76-77.

⁹ Yusuf el-Karadavi, *Fıkhu'z-Zekât* (Beyrut: Dâru'l-İrşâd, 1969). Bu eser, Türkçe'ye ve İngilizce'ye de tercüme edilmiştir.

¹⁰ Hayreddin Karaman, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslâm Hukuk Tarihi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2001), 175.

¹¹ Yusuf el-Karadavi, *Fî fıkhi'l-ekalliyat el-muslima: hayatu'l-muslimin vasata'l-mucteme'at el-uhra* (Kahire: Daru'ş-Şuruk, 2005), 41.

¹² Karadavi, *Fıkhu'l- Ekalliyat*, 31-32.

Karadâvî'ye göre, önerdiği “azınlıklar fıkhı”nın diğer fıkıh sahalarından daha ziyade dikkate alınması gereken bir dizi esas vardır. Müellif bunları dokuz maddede tasnif etmiştir:

1. İctihat

Ehli tarafından ve mahallinde yapılacak sahih içtihat olmaksızın muasır fıkıhtan da azınlıklar fıkhından da söz edilemez.

Müellife göre iki tür içtihattan söz edilebilir, ki azınlıklar fıkhının işletilebilmesi için içtihat kapısının kapalı olduğu fikrinin silinmesi, her iki türüyle içtihadın sahih usullerine uygun olarak hayata geçirilmesi farz ve zorunludur.

Birinci tür içtihat “intikâ-tercîhî” içtihatıdır ki yeni meselelerin çözümlerini ilim-irfan mirasımızın içinden özenle seçeceğimiz görüşlerden derlemek demektir.

İkinci tür ise “ibdâi-inşâî” içtihatıdır. Bu ise bir meselede daha önce söylenmemiş yeni bir söz söylemek, yeni bir rey ortaya koymaktır.¹³

2. Fıkıh ilminin küllî kaidelerine riayet etmek

Azınlıklar fıkhı fukahânın kitap ve sünnetten istidlal ettikleri ve fûru'da geniş bir tatbikat alanı bulunan küllî kâidelere başvurulmalıdır. Karadâvî bazı kaideleri örnek olarak vermektedir: Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir; âdet muhakkemdir; meşakkat teysiri celbeder; zarar ve mukabele bi'z-zarar yoktur; eşyada asloğan ibahadır; bir şey dıyk olduktâ müttesa' olur; vacibin ancak kendisiyle tamamlandığı şey de vacip olur; bid'at günahattan kötüdür, şek ile yakın zail olmaz.¹⁴ Müellifin örnek olarak zikrettiği 40 kaidenin çoğu Mecelle'nin girişinde yer alan küllî kaidelerdendir.

3. Hayatın gerçeklerini dikkate alan bir fıkıh

Fıkıh hayattan kopuk olmamalı, yaşanan vakiayı dikkate almalıdır. Fakih sadece olması gerekenler dünyasında değil olmakta olan dünyada da bulunmalıdır. Zaman, mekân, örf ve halin değişmesine göre fetva da değişecektir.¹⁵

4. Sadece bireyin değil toplumun fıkhı

Azınlıklar fıkhı Müslüman azınlıkları kimlik ve kişilik sahibi bir cemaat olarak dikkate almalıdır. Karadâvî'ye göre fıkıhçılar mahzurlu şeyleri mubah kılan zaruretten veya hacetin zaruret menzilesine tenzil olunmasından bahsettiklerinde Müslüman bireyin zaruret ve hacetinden söz etmekte idiler. Oysa cemaatin maddi ve manevi, şimdiki ve müstakbeldeki zaruret ve hacetine odaklanmak çok daha büyük ehemmiyeti haizdir.¹⁶

5. Kolaylaştırma (teysîr) prensibine yaslanma

Ebu Musa el-Eş'ari ve Muaz bin Cebel'i (ra) Yemen'e gönderirken “Kolaylaştırınız güçleştirmeyiniz, müjdeleyiniz nefret ettirmeyiniz” buyuran Hz. Peygamber'in (sav) örnekliliği ve sözlü talimatıyla konuya giren Karadâvî sahabe ve tabiin dönemindeki fakihlerin en kolay ve hafif

¹³ Karadavi, *Fıkhu'l- Ekalliyat*, 40-41.

¹⁴ Karadavi, *Fıkhu'l- Ekalliyat*, 42-44.

¹⁵ Karadavi, *Fıkhu'l- Ekalliyat*, 44-45.

¹⁶ Karadavi, *Fıkhu'l- Ekalliyat*, 47.

olan fetvaları tercih ettiklerini, oysa sonraki fakihlerin gittikçe daha ziyade ihtiyat yanlısı olduklarını tespit eder.

Müellife göre sahabe-i kiramın kolaylaştırma ve hafifletme yanlısı olmalarının sebebi bu prensibi Kur'an-ı Kerim'de bulmalarındır. Resulullah (sav) de insanların en kolaylaştırıcısı, dinde aşırı gitme ve sofuluğa en şiddetli muhalif olanıydı. İbn Mes'ud (ra) Allah'ın elçisi'nin (sav) "İnce eleyip sık dokuyanlar helak oldu"¹⁷ (heleke'l-mutanatti'ün) hadis-i şerifini rivayet etmiş ve bu sözü üç kez üst üste tekrarladığını beyan buyurmuştur. İbn Abbas da (ra) şu hadis-i şerifi rivayet etmiştir: "Dinde aşırı gitmekten sakınınız! Zira sizden öncekiler dinde aşırılık nedeniyle helak oldular."¹⁸

6. Gerekçesinin değişmesiyle fetvanın değişmesi

Teysiri ve tahfifi gerektiren en önemli değişkenin müsteftinin güçsüzlüğü olduğuna vurgu yapan Karadâvî gayrimüslim toplumların içinde azınlık halinde yaşayan Müslümanların İslam toplumlarında hayat süren kardeşlerine nazaran daha zayıf bir pozisyonda olduklarını dikkate alarak fetva verilmesi taraftarıdır.¹⁹

7. Tedriç sünnetine riayet

Her işin belli bir süreç içinde olgunlaşarak gelişmesinin kevnî bir sünnet olduğuna değinen müellif şer'-i şerifin aşama aşama teşri kıldığını belirtir. O halde azınlıklar fikhî da bu sünnete riayetle yükümlüdür.

8. İnsani ihtiyaç ve zaruretleri kabul etme

Azınlıklar fikhî idealist değil realist bir yaklaşım içinde olmalıdır. Şeriat insanların içinde buldukları bireysel veya toplumsal zaruretleri dikkate alır. Sünnet de insanların içinde buldukları ihtiyaçları dikkate alarak kimi hükümleri hafifletmiştir.

9. Mezhep bağlılığından özgürleşme

Karadâvî'ye göre genel olarak çağdaş fıkıhta, hassaten azınlıklar fikhında mezhep taassubuna yer olmamalıdır. Müfti insanları belli bir mezhebin dar kalıplarına hapsetmemelidir:

"Çağdaş müftiye evla olan insanları daracık mezhep zindanından azat ederek şeriatın geniş sahasına çıkarmaktır. Takipçisi olan veya takipçisi kalmamış mezhepler ve imamların görüşleri buna dahildir."²⁰

Bu sözler müellifin mezhep düşmanı gibi algılanmasına yol açabilirse de maksadının İslam hukuk okullarını tahrir etmek değil, hıyn-i hacette mezhepler arası ve üstü bir çözüme ulaşabilmek olduğu anlaşılmaktadır.

"İşte burada fakih, müfti veya şeriat araştırmacısı fikhın ufuklarında uzun bir dalış gerçekleştirmeli bütün okulları, mezhep ve meşrepleri dolaşmalıdır. Genel geçer görüşlere takılıp kalmamalıdır. Kitapların bağrında saklı nice gizli isabetli görüşler vardır ki bunlara muttali olan pek azdır. Zamanında bir köşeye atılmış, ancak şimdi meşhur olma vakti gelmiş nice görüşler

¹⁷ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *Sahihu Muslim* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "İlim", 7.

¹⁸ Karadavi, *Fıkhu'l- Ekalliyat*, 48-49.

¹⁹ Karadavi, *Fıkhu'l- Ekalliyat*, 50-51.

²⁰ Karadavi, *Fıkhu'l- Ekalliyat*, 57.

bulunur. Zamanında zayıf kabul edilmiş, lakin şimdi kuvvetlenme vakti gelip çatmış nice görüşler vardır. Kimi görüşlerin üzerine toprak atılmıştır, çünkü onu destekleyecek kimse çıkmamıştır. Kimi görüşler de vaktinden çok önce ortaya atılmış veya o zamana uygun düşmediği halde bu zamana uygun düşmektedir.”²¹

İbn Teymiye'nin (v. 1328) zamanında infiale yol açan ve şiddetle eleştirilen talak ve benzeri konulardaki görüşleri nedeniyle itham edilip yargılandığına ve defalarca hapis yattığına dikkati çeken Karadâvî günümüzde bu görüşlerin revaç bulunduğunu belirtir.

Müslümanın kafir ebeveynine mirasçı olması meselesi İbn Teymiye ve öğrencisi İbn Kayyim tarafından kafir sözünün mutlak olarak değil de “muharip kafir” olarak yorumlanması ile çözüme kavuşturulmuştur.

Karadâvî denklik bulunması halinde genç kızın velisinin izni olmaksızın kendini nikahlayabilmesi konusunda da Hanefi mezhebinin görüşünü almaktadır.

Azınlıklar fıkının genel esaslarını özetledikten sonra Karadâvî'nin mesele çözerken takip ettiği yöntemi iki örnek üzerinde gözlemleyeceğiz.

Birinci Örnek Mesele: Kuzey Ülkelerinde Dönemsel Olarak Akşam ve Yatsı Namazlarının Cem' Edilmesi

Akşam ve yatsı namazlarının veya öğle ile ikindinin vakitlerinin öne veya sona alınarak birlikte kılınmasına fıkıh literatüründe cem' (birleştirme) adı verilmektedir. Buna göre öğle vaktinde önce öğle namazının, hemen ardından henüz vakti girmemiş olan ikindinin kılınmasına cem'-i takdim denilir. Bunun tam aksine öğlenin geciktirilerek ikindi vakti içinde yine önce öğle, sonra ikindi namazının kılınması ise cem'-i tehir olarak adlandırılır.

Akşam ve yatsı namazları için de aynı uygulama mezheplere göre değişen şartlar muvacehesinde yapılabilmektedir. Sabah namazı ise başka bir vakitle birleştirilmez. Özellikle 45. paralelin kuzeyindeki Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslüman azınlıklar için bazı mevsimlerde namaz vakitleri anormal saatlerde teşekkül etmekte veya hiç oluşmamaktadır. Kanada'nın kuzeyinde Kuzey Kutup Dairesi'nin kuzeyinde yaşayan Müslüman toplulukları vardır.

“Sual: Yaz mevsimlerinde akşam ve yatsı namazlarını cem' etmenin hükmü nedir? Bazı ülkelerde yatsı namazının vakti çok geç oluşmakta, bazen gece yarısını bulmakta, hatta aşmaktadır. Bazı yerlerde ise yatsı vaktinin alameti hiç tezahür etmemektedir.”

Meseleyi sual tarzında böyle formüle eden Karadâvî namaz vakitlerinin Kitap ve ameli sünnet tarafından belirlendiğini, dünyanın her yerindeki Müslümanların asırlardan beri devam eden uygulamasıyla da tevatür derecesinde kuvvet kazandığını belirterek cevabına başlar.

Mamafih müellife göre öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazlarının takdim veya tehir yoluyla cem' edilebilir olması da şer'-i şerifin kolaylaştırma prensibinin bir tezahürüdür. Namazların sefer, yağmur, korku, mazeret, meşguliyet, doğa olayları, meşakkat gibi sebeplerden ötürü cem' edilebileceğini belirten yazar, bilahare Hz. Peygamber'in öğle ile ikindiye veya akşam ile yatsıyı korku, sefer veya yağmur gibi bir gerekçe olmadığı halde cem' ettiğine dair rivayetleri serd eder.

“Konuyu herhangi bir mazeretle ilintilendirmenin anlamı yoktur. Zira İbn Abbas bunun (cem'in) illetini şu sözleriyle açıkça belirtmiştir: ümmetini sıkıntıya düşürmek istemedi. (*Erâde elle tuhrice ümmetehu*)” İbn Münzir'in bu kavlini nakleden Karadâvî, İbn Sîrin'in de “kişinin buna ihtiyacı

²¹ Karadavi, *Fıkhu'l- Ekalliyat*, 57.

hasıl olmuşsa, adet edinmemek şartıyla” hizada cem’ konusunda beis görmediğine işaret eder. İbn Kudame’nin el-Muğni’de İbn Şübrüme’den benzer bir yaklaşımı naklettiğine değinen müellif, İbn Hacer ve Rebia gibi ulemeden da cem’ konusundaki ruhsatı geniş tutan rivayetlere yer verir.²²

Bizim asıl konumuz her meseleyi tek tek tartışmak olmadığı için detaylara girmiyoruz. Bu makalede asıl amacımız, Karadavi Hoca’nın azınlıklar fikhını işleterek meseleleri nasıl çözdüğünü ortaya koymaktır.

Fıkıh geleneğinde Hanefiler gibi cem’i gayet sınırlı bir alanda, sadece hac menasiki sırasında caiz gören bir mezhep olduğu gibi Hanbeliler gibi günlük meşakkatleri cem’ sebebi sayma, Caferiler gibi mutlak manada hizada cem’i kabul etme gibi esnek yorumlar da yer almaktadır.

Karadavi’nin yaz mevsiminde akşam ve yatsı namazlarının cem’ edilebileceği yönündeki fetvası, bizim tespit ettiğimiz ve yukarıya derç ettiğimiz beşli şablondaki birinci ve dördüncü prensiplere tekabül etmektedir: (1) Bir mezhep içerisinde kolaylığı tercih etmek, zorluktan kaçınmak. (4) Fetvada umumi veya hususi maslahatı gözetmek.

Müfti olarak kolaylaştırıcı geniş yorumları tercih eden Karadavi, müsteftinin bireysel maslahatı yanında toplumsal faydayı da gözetmektedir. Yatsı namazının çok geç kılınması, okul ve iş gibi hayatın idamesine yönelik faaliyetleri aksatabilecektir:

“İnsanların sabahın erken saatlerinde işe gitmesi istenmektedir. Bu durumda onları yatsı namazını vaktinde eda etmek için uykusuz kalmaya nasıl zorlayabiliriz? Böyle yaparsak, onları zora koşmuş oluruz. Oysa Kur’an-ı Kerim nassı ile ümmetten zorluk kaldırılmıştır.”²³

Karadâvî, sualde yer verilmemesine rağmen cevabında, kışın da namazların cem’inin caiz olduğunu beyan etmektedir:

“Hatta bu ülkelerde kış mevsiminde de namazların cem’i caizdir. Zira gündüzlerin çok kısa olması her namazı vaktinde eda etmeyi güçleştirmektedir.” Çalışanların iş yerinde sık sık namaz molası almasının zorluğunu dikkate alan müfti, “ümmetten kaldırılmış bulunan” meşakkat ve zorluk nedeniyle bu hallerde de cem’in cevazına kail olmuştur.

İkinci Örnek Mesele: Evliyken İhtida Eden Kadının Gayrimüslim Kocasıyla Evliliğinin Devamı

İslam hukuku prensip olarak ibtidaen bir Müslüman kadının gayrimüslim bir erkekle evliliğine cevaz vermemektedir.

“Müslüman bir kadın ise, hiçbir gayr-i müslimle evlenemez. Bu İslâm dininde kesinlikle haramdır. Böyle bir durum, İslâm şerefine, İslâm yararına, Müslüman kadının selâmet ve mutluluğuna aykırıdır.”²⁴

Meselenin yerli yerine oturması için akılda tutulması icap eden ikinci bir husus, İslam hukukundaki boşama yetkisidir.

“Evliliğin tek taraflı olarak sona erdirilmesi anlamına gelen boşanma yetkisi öncelikle kocaya aittir. Bununla birlikte koca boşama yetkisini karısına devredebilir ki buna *tefvîzu’t-talâk* denir. (...) Öte yandan kadın, nikâh akdi yapılırken kocasına boşama yetkisi vermeyi kabul ettirebilir;

²² Karadavi, *Fıkhu’l- Ekalliyat*, 79.

²³ Karadavi, *Fıkhu’l- Ekalliyat*, 79.

²⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, ts.), 447.

bu durumda tefviz nikâh akdinin yapıldığı anda kesinleşir. (...) Bazı durumlarda evlilik akdine boşanma şartı eklemek câizdir. Örneğin, bir kadın, kocasının ikinci bir eşle evlenmesi halinde boşanma hakkına sahip olacağına şart koşabilir.”²⁵

“Sual: Batıda kadınlar erkeklerden daha ziyade İslam’a teveccüh göstermektedir. Bu herkesçe bilinen bir olgudur. Evli olmayan bir kadının din-i İslamla müşerref olması durumunda, kendisine uygun bir Müslüman eş bulma dışında sorun yoktur. Lakin kadının eşinden önce veya eşi Müslüman olmaksızın İslam’ı kabulü halinde problemlerli bir durum oluşmaktadır. İki insan birbirini seviyor, aralarında uzun ve uyumlu bir muâşeret devam etmektedir. Hatta çocukları da bulunabilir. Kadın bu durumda ne yapacaktır? Bir yandan İslam’a bağlı, bir yandan eşine ve çocuklarına sıkı sıkıya bağlıdır.

“Buradaki müftülerin çoğu bu durumdaki kadının Müslüman olur olmaz veya en fazla iddeti sona erince kocasından derhal ayrılması gerektiği yönünde fetva veriyor. Eşini ve çocuklarını feda etmesi yeni Müslüman olmuş bir hanım için büyük bir meşakkattir.

“Bir kısım hanımlar da hemen İslam’a girmek istemekle birlikte kocasından ayrılma engeli fiili adım atmasına mâni olmaktadır.

“Bu meselenin Kitap, Sünnet ve makasidu’ş-şeria ışığında bir çözümü var mıdır? Lütfen görüşünüzü ortaya koyunuz. Allah size, İslam’a ve ehl-i İslam’a hayırlar bahşetsin!”²⁶

Meseleyi bu kapsamlı sualle ortaya koyan Karadâvî, kendisinin de uzun yıllar aynı fetvayı tekrarladığını belirterek bir de hatırasını anlatır. Bir öğrenci birliğinin organizasyonu ile Birleşik Devletler’de buldukları bir sırada bu soru tevcih edilmiş, hazırandan Sudanlı aktivist Hasan Turabi de (v. 2016) Müslüman olan bir hanımın gayrimüslim kocasıyla evliliğine devam edebileceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine büyük bir infial meydana gelmiş. Herkes tepki göstermiş. “Turabi’ye ateş püskürenlerin başında ben vardım” diyor Karadâvî Hoca: “O ümmetin kesintisiz ameliyle pekiştirilmiş kesin bir icma’dan ayrılmıştı.”²⁷

Öğrenmenin sonu olmadığını, kendisinin de süreç içinde öğrenmeye devam ettiğini belirten Karadâvî, İbn Kayyim el-Cevziye’nin bu meseleyi Ahkamu Ehli’z-Zimme (İslam Devletinin Gayrimüslim Vatandaşlarına Dair Hükümler) isimli eserinde ele aldığını söyleyerek müellifin zikrettiği 9 görüşü özetliyor.

İbn Kayyim’in bahsi geçen eserindeki tespitine göre selef ve halef uleması mühtedi kadının evliliğinin devamı hususunda 9 farklı görüşleri sürmüşlerdir:

1. Kadının Müslüman olmasıyla nikah akdi kendiliğinden fesh olur.
2. Koca Müslüman olmayı reddederse nikah fesh olunmuş sayılır.
3. İddet süresinin sona ermesiyle nikah fesh olunmuş sayılır.
4. Kocasının iddet içinde Müslüman olursa nikah avdet eder.
5. Kadın için de erkek için de iddet süresi dikkate alınır.
6. Kadın, yıllar sürse bile kocasını bekler, bu süre içinde cinsel muâşeret olmaz.

²⁵ Ahmed Akgündüz, *İslâm Özel Hukuku (Osmanlı Arşivlerinden Uygulama Belgeleri)* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2023), 255.

²⁶ Karadavi, *Fıkhu’l- Ekalliyat*, 105.

²⁷ Karadavi, *Fıkhu’l- Ekalliyat*, 106.

7. Şehri terk edip başka şehre yerleşmediği sürece kocası ona daha layıktır.
8. Otorite (devlet, yasa) onları ayırmadığı sürece karı kocanın nikahı devam eder.
9. Kadın kocasıyla birlikte oturmaya devam eder, ancak cinsel muaşeret olmaz.²⁸

Bütün bu görüşleri sayfalar boyunca harmanlayan, delillerini mukayeseli olarak inceleyen Karadâvî kadının seçiminin belirleyici olduğu kanaatine ulaşır.

Bu meyanda müellif Abdurrezzak'ın Musannaf'ında yer alan birkaç rivayeti nakledip yorumlamaktadır:

“Hireli bir kadın Müslüman olmuştu. Kocası İslam'a girmedi. Hz. Ömer konuyla ilgili mektubunda²⁹ kadının muhayyer bırakılmasını, dilerse kocasıyla kalmasını, dilerse ayrılmasını yazdı.”

“Bunun anlamı şudur: Konu tamamen kadının seçimi ile ilgilidir. İsterse kocasıyla kalır, isterse ondan ayrılır.”

“Benzer bir rivayet de İbn Şeybe'nin el-Hasen'den naklidir: Hristiyan bir adamla evli bir kadın İslam'a girmişti. Kadını kocasından ayırmak istediler. Konuyu Ömer'e götürdüklerinde halife kadını muhayyer bıraktı.”³⁰

Karadâvî Hoca, İbn Kayyim'in konuyu yeterince inceleyemediği kanaatindedir. Ona göre İbn Kayyim sözün başında mesele hakkındaki dokuz görüşün delillerini tartışacağını, kuvvetli ve zayıf olanları belirteceğini vadedmiş olmasına rağmen bu sözünde duramamış, sadece hocası İbn Teymiye'nin ve kendisinin benimsediği altıncı görüş üzerinde yoğunlaşmıştır. Buna göre kadın aralarında cinsel muaşeret olmaksızın yıllarca bekleyecektir.

“Allame İbn Kayyim'in İmam Ali'nin -Kerremallu Vecheh- görüşünü derinlemesine incelemesini arzu ederdim” diyen Karadavi, müellifin yedinci görüş olarak zikrettiği kadının şehri terk edip etmemesini kriter olarak kabul eden mezhebe biraz daha yakından bakmaktadır. Hz. Ali'nin Resulullah'ın sağlığında Yemen'de görevlendirildiğini ve Hz. Osman'dan sonra da hilafeti deruhte etmiş bulunduğunu hatırlatan yazar, onun görüşünün hem fetva hem kazâî hüküm ifade ettiğini vurgular.

Bu durumda ilk nesil Müslümanların üzerinde görüş beyan ettikleri meselenin aslında daha ziyade hicret ederek İslam ülkesine sığınan kadınlarla ilgili olduğu anlaşılır. Mümtehine Suresi'nin onuncu ayet-i kerimesinin hükmü mucebince mülteci kadının İslam'ı kabul etmiş, mümine olduğu ortaya çıkarsa gayrimüslim tarafa iade edilmez ve nikahlı idiye nikahı ya münfesihi kabul edilir veya hâkim kararıyla fesh edilir.

²⁸ Karadavi, *Fıkhu'l- Ekalliyat*, 106-109.

²⁹ Valiler kendi başlarına karar veremedikleri veya veremeyecekleri konularda durumu halifeye yazarak talimat beklerlerdi. Acil durumlarda ise gelişmeyi özetler, nasıl tutum takındıklarını yine yazılı olarak bildirirlerdi. Bu tür yazışmaların siyasi olanları Muhammed Hamidullah tarafından bir monografide derlenmiştir. Muhammed Hamidullah, *Mecmuatu'l-Vesâiku's-Siyâsiyye li'l-Ahdi'n-Nebevi ve'l-Hilâfe el-İslâmiyye* (Beyrut: Daru'n-Nefâis, 1987). Bu eserin, Hz.Peygamber dönemiyle ilgili olanları, Türkçe'ye çevrilmiştir: Muhammed Hamidullah, *El-Vesâiku's-Siyâsiyye, Hz. Peygamber Döneminin Siyâsi-İdarî Belgeleri*, Çev.Vecdi Akyüz, İstanbul: Kitabevi Yayınları, ty (1997), çev. Vecdi Akyüz (Kitabevi, 1997).

³⁰ Karadavi, *Fıkhu'l- Ekalliyat*, 118.

“Hz. Ali’nin hükmünün sanki şu ayet-i kerimeye dayandığını seziyorum” diyen Karadavi, bu görüşün gayrimüslim ülkelerde ihtida eden hanımlar için, özellikle eşlerinin İslam’a girmelerini umuyorlarsa ve çocukları varsa en uygun görüş olduğunu belirtir.³¹

Ayet-i kerimenin meali şöyledir:

“Ey iman edenler! Mümin kadınlar göç ederek size geldiklerinde -onların imanlarını Allah daha iyi bilmekle beraber- siz onları sınavın. Eğer mümin olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere iade etmeyin. Bunlar onlara helâl değildir, onlar da bunlara helâl olmaz. Onlara (kocalarına) harcadıklarını (mehirleri) geri veriniz. Mehirlerini ödediğiniz takdirde bu kadınlarla evlenmenizden sakınca yoktur. Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayın. Siz harcadığınızı (verdiğiniz mehri) isteyin, onlar da harcadıklarını istesinler. Allah’ın hükmü işte budur. Aranızda hükmünü böyle veriyor. Allah hakkıyla bilmektedir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (el-Mümtehine 60/10).³²

İbn Kayyim ve hocası İbn Teymiye’nin görüşlerini dayandırdıkları Hz. Ömer’den gelen rivayetin zahirinin aslında bu iki alimin tezini desteklemediğini iddia eden Karadâvî, kadının kocasıyla birlikte oturmasına izin vermenin zımnen cinsi muâşeretini de kapsamaya icap ettiğini söyler.

Söz konusu rivayete göre bir Hristiyan kadın Müslüman olmuş, Hz. Ömer de onu ayrılmak veya kocasıyla oturmak hususunda muhayyer bırakmıştır.

Karadâvî Hoca’ya göre bu rivayetin zahiri İbn Kayyim’in görüşünün tam aksini ortaya koymaktadır. Halife açıkça kadının ayrılabilirliğini veya evlilik birliğini devam ettirerek kocasının evinde oturmaya devam edeceğini hükme bağlamış oluyor. “Fakat İmam İbn Kayyim -Allah ona rahmet eylesin- bu zahiri teville yönelmiş ve bunun anlamı kocası hala Hristiyan iken onun nikahında kalması demek değildir, oturur bekler anlamına gelir demiştir. Bu durumda bir başka müçtehid Hz. Ömer’in sözünün zahirine uyarırsa bunda da mahzur yok demektir.”³³

Bizce de Yusuf el-Karadâvî’nin tespiti isabetlidir. Zira Karadâvî konuyu sadece bir yorum hatası veya farklılığı gibi ele alsada da geniş açıdan bakıldığında İbn Kayyim el-Cevziye’nin (v. 1350) nasları ve tarihi rivayetleri gayrimüslim tebaa’nın haklarını daraltacak yönde yorumladığı görülür. Bunda Haçlı Seferlerinin (1096-1272) oluşturduğu yeni bir bilincin etkili olduğu anlaşılıyor. Bu tarihi kırılma anından itibaren hukuk ve tarih kısmen yeniden inşa edildi. Sonradan oluşan bu yeni sosyo-politik atmosfer kiliseleri camiye çevirme, gayrimüslim tebaanın dini semboller taşımasını yasaklama, kıyafetle ilgili ayrıntılı kodlar, bayramların kutlanması gibi birçok alandaki yeni düzenlemeleri sanki kadimden beri böyleymiş gibi gösterme eğilimine yol açtı. İbn Kayyim ise bu eğilimin en etkili temsilcisi haline geldi.³⁴

³¹ Karadavi, *Fıkhu’l- Ekalliyat*, 120.

³² “Mümtehine Suresi 10-11. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri Başkanlığı” (Erişim 10 Aralık 2023). Ayrıca bakınız: *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 4/3423.

³³ Karadavi, *Fıkhu’l- Ekalliyat*, 121.

³⁴ İbn Kayyim “Ömer şartnâmesi” olduğu ileri sürülen bir metni, meşhur olduğu gerekçesiyle isnad veya kaynak belirtmeden nakletmekle kalmamış; metni zimmiler bakımından daha hak daraltıcı olarak uzun uzun yorumlamıştır. Mustafa Fayda, filanca belde halkından Ömer’e diye yazılan ve beldenin adının da bildirilmediği metnin teamüllere uygun olmadığı gibi, bizzat zimmilerin kendi haklarını daraltan şartları muhteva bir metni devlet başkanına göndermiş olmalarını da makul görmemektedir. Mustafa Fayda, “eş-

Buna mukabil Karadavi'nin yaşadığı dönem ve muhatap kitlesi dikkate alındığında dünyanın köy haline geldiği, uluslararası ilişkilerin dönüştüğü, kültürler arasındaki geçişkenliğin arttığı dikkati çekmektedir. Günümüzde Müslümanlar açısından ne acıdır ki gayrimüslim ülkeler olarak nitelendirilen toplumlar evrensel ve İslami değerlere daha uygun bir sistem kurmayı başarmışlardır. Gayrimüslim ülkelerde kadının statüsü ve değeri, adına İslam alemi denilen bölgelerden genellikle çok daha yüksek standartlardadır. O günkü şartlar altında İbn Kayyim'in daraltıcı yorumu ne kadar manidar ise bugünkü şartlar altında da Karadavi'nin esnek yorumu aynı derecede anlamlı ve işlevseldir.

Karadavi Hoca'nın geniş bir incelemeden sonra vardığı netice şudur:

“Bize göre bu meselede üç muteber görüş vardır. Birçok kadının İslam'a girişinin önünde engel olarak duran bu problemin çözümünde müftüler bu üç görüşten birine istinat edebilirler:

“Birinci görüş: Hz. Ali'nin (radiyallahu anh ve kerremallahu vecheh) kavlidir. Şehrini terk etmediği sürece kocası ona daha layıktır. Bizim ele aldığımız meselede kadınlar kendi ülkelerinde kalmakta, başka bir yere hicret etmemektedirler. Ne dâruislama ne de başka bir yere hicret sözkonusudur. Hz. Ali'nin görüşü sabittir. Bu konuda ihtilaf yoktur. Tabiin imamlarından eş-Şa'bi ve İbrahim de bu meselede onun re'yini benimsemiştir.

“İkinci görüş: Hz. Ömer'den (radiyallahu anh) rivayet edilen Müslüman olan kadınların gayrimüslim kocalarının yanında kalmalarını onaylayan veya tercih hakkını kadınlara bırakan uygulamalardır. Birçok kaynak benzer hadiseleri nakletmiştir. Sadece bir rivayet farklı bir uygulamayı nakletmişse de o örneğin kendine has özellikleri vardır. Sonuçta ya rivayetlerin kahir ekseriyetini esas alacağız veya imamın ve yargıcın mühtedi kadını gayrimüslim kocasının yanında bırakma, ona seçim hakkı tanıma veya onları ayırma konusundaki takdir hakkını kabul edeceğiz. Bu durumda maslahat neyi gerektiriyorsa o seçenek devreye girecektir.

“Üçüncü görüş: Zührî'nin kavlidir. Sultan (yönetici, yargıç) tarafından tefrik edilmedikleri sürece onlar nikahları üzere kalırlar. Bir yargı kararı ile ayrılmadıkları sürece evlilik devam eder demektir.”³⁵

Karadâvî Hoca'nın bu meselenin halinde takip ettiği metot girişte tespit ettiğimiz beşli şablonda ikinci, üçüncü ve beşinci prensiplere tekabül etmektedir. (2) Müfti veya müsteftinin mezhebinde bulunmayan ruhsat veya kolaylığı diğer bir mezhepten almak, (3) Gerektiğinde sahabe mezheplerine, yani mezheplerin teşekkülünden önceki döneme başvurmak, (5) Medeniyet ve siyaset (İslami hareket) perspektifinden fetva vermek.

Yusuf el-Karadâvî günümüz şartlarında ihtida hareketlerini sekteye uğratabilecek bir engeli mezhepler arası bir yol takip ederek ve mezheplerin ortaya çıkışından önceki sahabe ve tabiin dönemine uzanarak çözüme kavuşturmuştur. Çünkü bir kadına Müslüman olduğu takdirde eşinden ayrılması gerektiğini söylemek, İslam ile insan arasına aşılması güç bir engel koymak demektir. Müftinin konuyu medeniyet ve siyaset perspektifinden ele aldığı aşikardır.

Yazar konuyu içerik açısından incelemeyi bitirdikten sonra metodolojiye ilişkin bir hususu, beşli şablonumuzdaki üçüncü prensibi biraz açma ihtiyacı hisseder. Sahabe ve tabiin kavilleriyle fetva vermenin cevazına dair bir başlık açan müellif burada da İbn Kayyim'in bu kez İ'lamu'l-

Şürütü'l-ömeriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2010), 39/273-274.

Ayrıca bakınız:

³⁵ Karadavi, *Fıkhu'l- Ekalliyat*, 121-122.

Muvakki’İN adlı eserini kaynak göstererek sahabe ve tabiin görüşlerine dayanarak fetva vermenin sonrakilerin görüşlerini almaktan daha evla olduğunu savunur.³⁶

Karadavi Hoca bahsin nihayetinde Abdullah el-Cudey tarafından Ürdün Fetva ve Araştırma Konseyi’ne sunulan konuyla ilgili araştırma raporunun sonuç kısmını, kendisinin de bu tespitleri paylaştığını belirterek nakletmektedir. Abdullah bin Yusuf el-Cudey, Avrupa Fetva ve Araştırma Meclisi’nde Karadavi’nin halefidir.³⁷

“1. Konu hakkında kesin bir nas bulunmamaktadır.

“2. İcma da yoktur.

“3. İslam’dan önce akdetilen nikahlar İslam’da geçerli sayılmıştır. Yakın olmadan batıl olmaz. Nass varid olmaması ve ihtilafın bulunması nedeniyle din farklılığı nikahı yakinen batıl kılmaz.³⁸

“4. Kitap ve sünnetten deliller kocanın evlilik sırasında din değiştiren karısıyla birlikte kalmasının dinin aslına yönelik bir tehdit olmadığını, eşlerin arasındaki ilişkinin bozulmasını icap ettirmediğini göstermektedir.

“5. Eşlerden birinin ihtida etmesiyle evlilik birliğinin sona ermesi(ne dair tarihi örneklerde FO) evliliği sona erdiren sebep sadece birinin Müslüman olması değildir.³⁹

“6. Allah’ın elçisi (sav) döneminde İslam’a girenlerin çok olmasına rağmen bir tane bile eşinden ayrılan kadın veya erkek örneği bulunmamaktadır. Bazen kadın önce Müslüman olmuş, kocası sonra Müslüman olmuştur, bazen de tersi vuku bulmuştur. Resulullah (sav) kimsenin eşinden ayrılmasını talep etmemiştir. Hatta bunun tersi vakidir. Hatta bizzat Hz. Peygamber’in (sav) kızı Zeynep, Mekke’nin fethinden hemen önce, Mümtehine Suresi’nin nüzulüne değin müşrik kocası Ebu’l-As ile evliliğini devam ettirmiştir. Hz. Zeynep Bedir Gazvesi’nden sonra Medine-i Münevvere’ye hicret etmiş, hicreti de evliliğini sonlandırmamıştır.

“7. Mümtehine Suresi’ndeki ayeti kerimeyi din ayrılığı yüzünden evlilik bağına sona erdirmekle ilintilendirmek isabetli değildir. Sözkonusu ayet-i kerime Müslüman kadın ile onun İslam’a karşı savaştan kocasının ilişkisini, aynı şekilde Müslüman erkekle onun İslam’a karşı savaştan karısının ilişkisini kesmek üzere sevk edilmiştir. Mutlak kafirler hakkında değildir.

“8. Mümtehine ayeti muharip kafir kocası bulunan Müslüman kadının (yeniden FO) evlenmesinin önündeki mâniyi izale etmiştir. Hz. Peygamber’in (sav) kızı Zeynep (ra) kıssası kafir koca ile Müslüman kadın arasındaki nikah akdinin lazım akitten caiz akde dönüştüğünü gösterir. İlet ise muharip kocaya erişiminin bulunmaması ve kocasız kalmanın yol açacağı güçlüktür.

³⁶ Karadavi, *Fıkhu’l- Ekalliyat*, 122.

³⁷ “The European Council for Fatwa and Research: Renewed leadership, renewed hopes”, المجلس الأوروبي للفتاوى والبحوث (blog), 16 Aralık 2018. <https://www.e-cfr.org/blog/2018/12/16/european-council-fatwa-research/>

³⁸ Fıkıhtaki “aslolan yakîn şek ile zail olmaz” kaidesine ve bir şeyi bulunduğu hal üzere devam ettirme demek olan “ıstıshab” prensibine göre nikah akdi kesin, din farklılığının nikahın butlanına yol açması ise ihtilafli bir mesele olduğundan yakîn tercih edilerek nikahın devamına hükmedilir. Şüphe kesin bilgiyi veya hükmü boşa çıkarmaz.

³⁹ Dinden dönme (ridde) meselesinde olduğu gibi burada da muharip olma veya olmama kıstası esas alınmıştır. Günümüzde ise mühtedi kadınların eşleri genellikle İslam’a karşı savaş pozisyonunda değildir. Öyle olursa istisnai hükümler devreye girerek Müslüman kadının korunması yönünde tedbir alınır. Nikahın feshi bu kapsamdadır.

“9. Ayet Müslüman erkeğin küfür diyarından dârulislam’a hicret etmeyen veya irtidat ederek muharip kafirlerin safına geçen karısını nikahında tutmasını men etmiştir. Burada ise Hatıb bin Ebi Belte’a vak’asındaki gibi, kafirlere meyletme korkusu varittir. Hatıb, Mekke-i Mükerrerme’deki aile efradına zarar gelmesi endişesiyle Resulullah’ın (sav) sırrını bir mektupla bildirmeye teşebbüs etmişti.⁴⁰ Aynı şekilde erkeğin de (gerçekte var olmayan bir eşle hukuki FO) alakasının devam etmesi erkek için bir zarara (ve hak kaybına FO) yol açacaktır.

“10. Eşlerden biri İslam’a girdiğinde, kafir olan muharip değilse bir arada kalmaları caizdir, sırf din farkından ötürü evlilik birliği dağıtılmaz. Hicretten önce Mekke’de ve Mekke’nin fethi sırasında Müslüman olanlar hakkındaki uygulama da bu yöndedir. Emirü’l-Müminin Ömer (ra) hilafeti sırasında aynı uygulamayı devam ettirmiş ve hiç kimse ona muhalif görüş bildirmemiştir. Hz. Ali’nin fetvası (ve uygulaması da FO) aynı yöndedir.

“11. Eşlerden birinin İslam’a girişi aralarındaki nikah akdinin feshini caiz kılar, vacip kılmaz. Hz. Ömer’in kazâi tatbikatı ve sahabe-i kiramın ikrarı bunu gösterir.

“12. Erkeğin kendisi Müslüman olduktan sonra muharip olmayan kafir karısıyla kalmasının, aynı şekilde kadının kendisi Müslüman olduktan sonra muharip olmayan kafir kocasıyla kalmasının mübah oluşunun muktezası aralarındaki karı-koca muâşeretinin mübah olmasıdır. Zira nikah akdinin sıhhatinin devamı aralarında maruf bulunan muâşeretin devamını gerektirir ki cinsel ilişki de bu cümledendir.”⁴¹

Bize göre meseleye ayrıca farklı bir perspektiften bakmak mümkündür. İslam’ı seçen kadının gayrimüslim eşinden ayrılmış sayılması, o zamanın şartları muvacehesinde, kadının hürriyetini korumaya yönelik bir düzenleme olarak görülebilir.

İslam’a giren kadının ayrılmış sayılacağı, ayrılacağı veya nikahın hâkim tarafında fesh edilebileceği gibi görüşlerin oluşmasında, o dönemlerde cari bulunan hukuki ve sosyal yapı da etkilidir. Yahudilikte erkek boş kâğıdı vermediği sürece kadın hürriyetine kavuşamazdı. Hristiyanlık boşamayı tamamen kaldırdı. İslam hukuku ise boşamayı prensip olarak erkeğin uhdesinde bıraktı. Girişte de temas ettiğimiz gibi bazı hukuk okulları kadının akdin başında veya evlilik içerisinde bunu talep etmesi halinde erkek gibi boşama hakkına sahip olacağını kabul eder. Evlilikte şart koşulan kadının rızası boşanma sırasında aranmaz.⁴²

Arap örfünün etkisiyle tabii olarak İslam hukukunda da yer edinmiş bulunan evlilik akdinin düğümünün erkeğin elinde bulunması, hür iradesiyle İslam’a giren kadının eşinden ayrılmak istese dahi boşanmasını güçleştirmektedir.

Bu yönden baktığımızda “İslam’a giren kadın kocasından ayrılmış sayılır” demek kadını kocasının baskısından korumaya yönelik hukuki bir düzenleme olarak görülebilir. Yalnız bu düzenleme eksiktir, kadının kararını ve hürriyetini tam olarak muhafaza etmemektedir. Bu kez de

⁴⁰ Kurye henüz yolda iken Hz. Ali tarafından mektup bulunarak Mekke-i Mükerrerme’nin fethini zora sokacak veya kan dökülmesine neden olabilecek bir hadisenin önüne geçilmiştir.

⁴¹ Karadavi, *Fıkhu’l-Ekalliyat*, 124-125.

⁴² “Boşanmanın rükünleri, mezheplere göre farklılık göstermektedir. Hanefiler ve Hanbelilere göre boşamanın tek bir rükünü vardır, o da boşamanın gerçekleştiği formüldür. Şâfiiler ve Mâlikilere göre ise rükünler şunlardır: (1) kocanın ve kadının varlığı, (2) boşanma formülü, (3) niyet. Şî’a ise rükünlerin şunlar olduğunu savunur: (1) karı ve kocanın varlığı, (2) formül ve (3) iki şahid. Koca karısını boşayabilir, ancak kadın kocasını boşayamaz. Evliliğin aksine, boşanmada kadının rızası gerekli değildir.” Akgündüz, *İslâm Özel Hukuku*, 244.

kadının gayrimüslim kocasından mutlaka ayrılması zorunluluğunu dayatmaktadır. Karadâvî Hoca'nın fetvası ise bu eksikliği tamamlamaktadır.

Zira mühtedi kadın arzu ettiği takdirde günümüzde hassaten batı dünyasında mer'i hukuk sistemlerine göre boşanma hakkına zaten sahiptir.⁴³ Karadâvî Hoca'nın sahabe ve tabiin görüşlerine istinat ettirdiği fetvası evliliğine devam etmek isteyen kadının kararını ve hürriyetini temin etmeye matuftur.

Sonuç ve Öneriler

İsmine ister "azınlıklar fıkhı" isterse başka bir tabir kullanılsın, gayrimüslim ülkelerde, hassaten Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaşayan Müslümanların karşılaştıkları dini sorunları hem esnek hem de doğru bir yöntemle çözüme kavuşturmak günümüzde acil bir ihtiyaç halini almıştır.

Geleneksel Arap, İran veya Türk Müslümanlığının dini gelenek ve alışkanlıkları, fetva ve çözümleri Avrupa ve Amerika toplumları için yeterli olmayabilir. Kuvvetli Müslüman için geçerli olan bir hüküm zayıf Müslümanın durumunda hafifletilebilir.

Aynı tabip, aynı dertten mustarip iki hastasına farklı tedavilere başlayabileceği gibi aynı hastaya da farklı zamanlarda farklı doz veya ilaçlar önerebilir. Fakihin durumu da tabibe sıkça benzetilmiştir. Bir asra ve nesle uygun düşen fetva, diğer bir zaman ve zemine münasip olmayabilir.

Karadâvî'nin çözümleri "meşakkat teysiri celbeder" külli kaidesinin İslami kurallara göre düzenlenmemiş batı toplumlarında azınlık statüsünde yaşayan Müslümanların dini hayatına tatbiki gibidir.

Müellifin gerek bu makaleye esas itti haz ettiğimiz Fıkhu'l-Ekalliyat (Azınlıklar Fıkhı) kitabından, gerekse bütün telifât ve faaliyetlerinden istihraç ettiğimiz beş maddelik şablonun örnek meseleler üzerinde tatbikini görmüş olduk.

İşin özü ve esası kolaylaştırmak, güçleştirmemek olmakla birlikte Karadâvî'nin bu amaca hangi araç ve yöntemlerle ulaştığını tespit ettik.

Karadâvî'nin özellikle mevsim geçişlerinde namaz vakitlerinin insanlara meşakkat verecek derecede erken, geç veya sık olması gerekçesiyle cem' edilmesine izin veren fetvası şablonumuzdaki birinci ve dördüncü prensiplerle ilişkilendirilebilir. (1) Bir mezhep içerisinde kolaylığı tercih etmek, zorluktan kaçınmak. (4) Fetvada umumi veya hususi maslahatı gözetmek.

İkinci örneğimiz olan mühtedi kadının gayrimüslim kocasıyla evliliğinin devamı konusunda ise beşli şablonumuzun 2, 3 ve 5. prensipleri işletilmiştir. (2) Müfti veya müsteftinin mezhebinde bulunmayan ruhsat veya kolaylığı diğer bir mezhepten almak, (3) Gerektiğinde sahabe mezheplerine, yani mezheplerin teşekkülünden önceki döneme başvurmak, (5) Medeniyet ve siyaset (İslami hareket) perspektifinden fetva vermek.

Günümüz meselelerine fetvalar, nevâzil, fetâvâ muâsıra, kadâyâ/mesâil müstecidde, çağdaş fıkıh problemleri gibi birçok başlık altında yer yer Avrupalı veya Kuzey Amerikalı Müslümanların nev'-i şahsına münhasır soru ve sorunlarına cevap teşkil edecek çalışmalar yapılmakla birlikte teorik ve metodolojik eserler nadirattandır.

⁴³ Erkeğin karısını boşamasını ebediyen yasaklayan öğretiyi takip eden Katolik toplumlarda bile boşanmanın yol ve usulleri vardır.

Yusuf el-Karadâvî ve Taha Cabir el-Alwânî'nin açtığı "azınlık fıkhi" başlığının altı doldurulmalı, sahaya ilişkin nazari ve usûli çalışmalara ehemmiyet verilmelidir. Fûru'da yeterince çalışma (makale, kitap, tez) yapılmıştır.

Yaşanan yeni sorunlarla ilgili olarak Batı dışındaki Müslüman azınlıkların, mesela Asya Pasifik Müslümanlarının yerel sorunlarına da eğilmek icap eder.

Batıda ve doğuda yaşayan Müslüman azınlıklara yönelik dini yayınlarda özenli ve hikmetli bir din dilinin geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Nasıl sorularından önce niçin soruları cevaplanmış olmalıdır.

Kaynaklar

Akgündüz, Ahmed. *İslâm Özel Hukuku (Osmanlı Arşivlerinden Uygulama Belgeleri)*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2023.

Alwani, Taha Jaber - Shamis, A. A. *Towards a fiqh for minorities : some basic reflections*. Richmond, Surrey, UK ; Herndon, VA: The International Institute of Islamic Thought, New rev., 2010.

Berki, Ali Himmet. *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)*. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1982.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslâm İlmihali*. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, ts.

Canatan, Kadir (ed.). *Avrupa'da İslam Politikaları: İslam'ın Tanınması ve Kurumsal Temsili*. İstanbul, 2021.

Fayda, Mustafa. "eş-Şürûtü'l-ömeriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/273-274. İstanbul: TDV, 2010.

Hamidullah, Muhammad. *Mecmuatu'l-Vesâiku's-Siyâsiyye li'l-Ahdi'n-Nebevi ve'l-Hilâfe el-İslâmiyye*. Beyrut: Daru'n-Nefâis, 1987.

Hamidullah, Muhammed. *El-Vesâiku's-Siyâsiyye, Hz. Peygamber Döneminin Siyâsî-İdarî Belgeleri, Çev.Vecdi Akyüz, İstanbul: Kitabevi Yayınları, ty (1997)*. çev. Vecdi Akyüz. Kitabevi, 1997.

Karadavi, Yusuf el-. *Fıkhu'z-Zekât*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İrşâd, 1969.

Karadavi, Yusuf el-. *Fî fıkhi'l-ekalliyyat el-muslima: hayatu'l-muslimin vasata'l-mucteme'at el-uhra*. Kahire: Daru'ş-Şuruk, 2. Basım, 2005.

Karaman, Hayreddin. *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslâm Hukuk Tarihi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.

Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir. çev. Hayreddin Karaman vd. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2012.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. *Sahihu Muslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Okumuş, Fatih. *İslami hareketin iktidar deneyimi: Tunus ve Mısır*. İstanbul: İlimyurdu

Yayıncılık Mana Yayınları, 2015.

“Mümtehine Suresi 10-11. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri Başkanlığı”. Erişim 10 Aralık 2023. <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/M%C3%BCmtehine-suresi/5160/10-11-ayet-tefsiri>

“The European Council for Fatwa and Research: Renewed leadership, renewed hopes”, 16 Aralık 2018. <https://www.e-cfr.org/blog/2018/12/16/european-council-fatwa-research/>